

ASIMMETRIK AXBOROT NAZARIYASI VA BOZOR MUVAFFAQIYATSIZLIKLARI

Qarshi Xalqaro Universiteti assistent o'qituvchisi

Raxmanov Ulug'bek Bahodirovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada asimmetrik axborot nazariyasining iqtisodiy jarayonlardagi o'rni va uning bozor muvaffaqiyatsizliklariga olib keluvchi mexanizmlari tahlil qilinadi. Iqtisodiy agentlar o'rtasidagi axborot tengsizligi sababli yuzaga keladigan "adverse selection" va "moral hazard" kabi hodisalarning ta'siri misollar orqali ochib beriladi. Xususan, sog'liqni saqlash, sug'urta va mehnat bozorlaridagi amaliy holatlar nazariy asoslar bilan bog'lab ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu muammoni yumshatish yoki bartaraf etish uchun qo'llaniladigan signalling va screening kabi usullar hamda davlat aralashuvining zarurligi asoslanadi. Maqola bozor iqtisodiyoti samaradorligiga axborotning qanday ta'sir ko'rsatishini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: asimmetrik axborot, bozor muvaffaqiyatsizligi, tanlov muammosi, axborot tengsizligi, axborot signallari, davlat aralashuvi, iqtisodiy samaradorlik

Kirish

Bozor iqtisodiyoti nazariyasiga ko'ra, iqtisodiy tizimning samarali faoliyat yuritishi uchun barcha ishtirokchilar o'rtasida axborotning to'liq va teng taqsimlanishi muhim hisoblanadi. Biroq amaliyotda bu shart deyarli hech qachon to'liq bajarilmaydi. Iqtisodiy agentlar orasida axborot tengsizligi mavjud bo'lgan holatlar — ya'ni **asimmetrik axborot** holatlari — ko'plab bozorlarda bozor muvaffaqiyatsizliklariga sabab bo'ladi. Bu holat iste'molchi va ishlab chiqaruvchi, ish beruvchi va ishchi, sug'urtalovchi va mijoz o'rtasida axborotning notekis taqsimlanganligini anglatadi.

Asimmetrik axborot natijasida yuzaga keladigan **“tanlov muammosi” (adverse selection)** va **“axloqiy xavf” (moral hazard)** kabi tushunchalar iqtisodiy nazariyada alohida o'rinni egallaydi. Ular bozor ishtirokchilari o'z manfaatlarini

ko'zlab harakat qilgan, biroq boshqa ishtirokchilar uchun zararli qarorlar qabul qilgan holatlarni izohlaydi. Aynan shunday muammolar bozorda resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga, samaradorlikning pasayishiga va hatto ayrim bozorlarda butunlay falajlanish xavfiga olib kelishi mumkin.

Mazkur maqolada asimmetrik axborotning nazariy asoslari, uning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri, real hayotdagi misollari hamda ushbu muammolarga qarshi qo'llaniladigan mexanizmlar – **signalling** va **screening** yondashuvlari – tahlil qilinadi. Shuningdek, davlatning ushbu jarayonlarga aralashuvi zarurati ham nazariy hamda amaliy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi.

ASOSIY QISM

1. Asimmetrik axborot tushunchasi va nazariy asoslar

Bozor iqtisodiyoti nazariyasida axborot resurs sifatida alohida ahamiyatga ega. Axborot teng taqsimlanmagan holatlarda, bozordagi ishtirokchilar o'z qarorlarini to'liq asoslanmagan holda qabul qiladilar. Bu esa bozor muvaffaqiyatsizliklariga olib kelishi mumkin. **Asimmetrik axborot** — bu iqtisodiy bitim ishtirokchilaridan biri boshqa tomon bilan solishtirganda ko'proq yoki aniqroq ma'lumotga ega bo'lgan holatni anglatadi.

Ushbu tushunchani iqtisodiy nazariyaga birinchi bo'lib amerikalik olim **George Akerlof** kiritgan bo'lib, u 1970-yilda chop etgan mashhur **“The Market for Lemons”** maqolasida foydalanilgan. U ushbu ishida foydalanilgan mashina bozorida sotuvchi o'z mahsulotining sifatini biladi, xaridor esa bilmaydi degan misol orqali axborot asimmetriyasi sababli qanday qilib sifatli mahsulotlar bozordan siqib chiqarilishini ko'rsatgan. Bu hodisa **“adverse selection”** — ya'ni salbiy tanlov deb ataladi.

Asimmetrik axborot, shuningdek, **“axloqiy xavf” (moral hazard)** muammosiga ham olib keladi. Bu esa, odatda, iqtisodiy bitimdan keyin yuzaga keladi. Masalan, sug'urta olgandan so'ng shaxs o'zini xavfliroq tutishi mumkin, chunki zarar ko'rish xavfi endi uning zimmasida emas.

2. Bozor muvaffaqiyatsizliklari va amaliy misollar

Axborot asimmetriyasi turli bozorlarda turlicha ko'rinishda namoyon bo'ladi. Quyida uning ba'zi real hayotdagi misollari keltiriladi:

1. Sug'urta bozori

Sug'urta kompaniyalari mijozlari haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lmaganligi sababli ular har doim yuqori xavf guruhidagi mijozlarga ham bir xil shartlarni taklif qilishi mumkin. Bu **salbiy tanlovga** olib keladi: eng ehtiyotkor mijozlar sug'urtadan voz kechadi, xavfli mijozlar qoladi. Natijada butun tizim izdan chiqishi mumkin.

2. Sog'liqni saqlash sohasi

Bemorda mavjud kasalliklar to'g'risidagi axborot faqat bemorning o'zida bo'lishi mumkin. Shifokor esa noto'liq ma'lumot asosida qaror qabul qiladi. Bu esa noto'g'ri davolash, resurslarning isrofi yoki noto'g'ri narx belgilashga olib keladi.

3. Mehnat bozori

Ish beruvchilar da'vogarlarining haqiqiy malakasi yoki ishga bo'lgan munosabatini bilmaydi. Shu sababli ular o'rtacha maoshni taklif qilishadi, bu esa yuqori malakali ishchilarni chetga chiqarishi mumkin. Ushbu vaziyatni kamaytirish uchun ishchilar o'z malakasini tasdiqlovchi **signal** — masalan, diplom yoki tajriba — ko'rsatishadi.

3. Asimmetrik axborot muammolarini bartaraf etish yo'llari

Axborot asimmetriyasi keltirib chiqaradigan iqtisodiy muammolarni yumshatish yoki oldini olish maqsadida iqtisodchilar tomonidan bir necha yondashuvlar ishlab chiqilgan:

1. Signalling (axborot signallari)

Bu modelga ko'ra, ko'proq axborotga ega bo'lgan tomon (masalan, ishchi) boshqa tomonga o'z sifati yoki ishonchliligini ko'rsatadigan signal yuboradi. Masalan, oliy ma'lumotli diplom, ish tajribasi, mukofotlar — bular barchasi signal vazifasini bajaradi.

2. Screening (tanlab olish)

Kamroq axborotga ega bo'lgan tomon (masalan, sug'urta kompaniyasi) o'ziga kerakli ma'lumotni aniqlash uchun turli mexanizmlarni joriy etadi. Masalan, mijozlar uchun bir nechta tarif rejalari taklif etilib, ular o'zlarini o'zlari "ajratib" qo'yishadi.

3. Davlat aralashuvi

Ba'zi hollarda axborot nomutanosibliği bozorni shu darajada izdan chiqaradiki, bozorga davlatning aralashuvi zarur bo'ladi. Masalan, sog'liqni saqlash sohasida majburiy sug'urta joriy qilinadi yoki kompaniyalarga axborotni oshkor qilish majburiyati yuklanadi.

Xulosa

Asimmetrik axborot iqtisodiy tizimlar samaradorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biridir. Iqtisodiy agentlar o'rtasida mavjud bo'lgan axborot tengsizligi nafaqat individual qarorlar sifati, balki butun bozorlarda resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga, ishonchning yo'qolishiga va natijada bozor muvaffaqiyatsizliklariga olib keladi.

Ushbu maqolada tahlil qilinganidek, **adverse selection** va **moral hazard** hodisalari sog'liqni saqlash, sug'urta va mehnat bozori kabi ko'plab sohalarda keng tarqalgan. Aynan shu boisdan, ushbu muammolarning oldini olish uchun turli yondashuvlar – **signalling** va **screening**, shuningdek, **davlat aralashuvi** muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, bozor mexanizmlarining mukammal ishlashi uchun ishtirokchilar o'rtasida axborot oqimini yaxshilash, ochiqlikni oshirish va adolatli siyosiy tartibotlarni shakllantirish zarur. Asimmetrik axborot iqtisodiy nazariyaning murakkab, ammo nihoyatda dolzarb sohasi bo'lib, uni o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy siyosat uchun ham katta ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Akerlof, G. A. The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism // *Quarterly Journal of Economics*. – 1970. – Vol. 84, No. 3. – P. 488–500.
2. Mankiw, N. G. *Principles of Economics*. – 8th ed. – Boston: Cengage Learning, 2017. – 880 b.
3. Mishkin, F. S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. – 10th ed. – Pearson Education, 2015. – 736 b.
4. Stiglitz, J. E. Information and the Change in the Paradigm in Economics // *American Economic Review*. – 2002. – Vol. 92, No. 3. – P. 460–501.

5. Кругман, П., Обстфельд, М. *Международная экономика. Теория и политика*. – М.: Юнити-Дана, 2018. – 896 с.
6. Баев, А. В. *Информационная асимметрия и ее роль в механизме рыночной экономики*. – М.: Финансы и статистика, 2015. – 216 с.
7. Юлдошев, N. *Iqtisodiy nazariya: darslik*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 412 b.
8. Karimov, R. va boshqalar. *Bozor iqtisodiyoti asoslari*. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021. – 375 b.